

УДК 342.7

Вікторія Породько,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії Служби безпеки України

ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена проблемі визначення поняття та змісту права на недоторканність особистого життя. На основі опрацювання положень чинного законодавства та наукових робіт вчених, які досліджували сферу правового регулювання приватноправових відносин, аналізується співвідношення понять «приватне життя», «особисте життя» та «сімейне життя». У результаті вносяться пропозиції щодо конституційних та законодавчих змін, які ведуть до врегулювання наявних протиріч.

Ключові слова: особисте життя, сімейне життя, приватне життя, недоторканність, таємниця.

Постановка проблеми. Важливою гарантією дотримання та забезпечення реалізації основоположних прав громадян є наявність чіткого понятійного апарату, оскільки розбіжності у визначеннях можуть тягнути за собою різне тлумачення одних і тих самих явищ і, як результат, різний зміст прав громадян або навіть їх обмеження. Основний Закон України у ст. 32 закріплює конституційне право людини на недоторканність її особистого та сімейного життя [1, ст. 32], що фактично означає гарантовану державою можливість кожного уникати несанкціонованого втручання з боку влади, суспільства або інших осіб в особисту та сімейну сферу та зберігати в таємниці відомості, що стосуються його особистого й сімейного життя. Водночас національне законодавство оперує поняттями «особисте життя», «сімейне життя» та «приватне життя» людини у різному їх поєднанні, не розкриваючи зміст та співвідношення останніх.

Аналіз останніх досліджень. Через відсутність однозначного тлумачення цих понять на законодавчому рівні на вказану проблему неодноразово звертали увагу науковці – фахівці різних галузей права. Зокрема, теоретичні питання природи та змісту права людини на особисте життя і його таємницю, різних правових аспектів його захисту та охорони знайшли своє відображення в роботах О.О. Андрієвської, О.П. Горпинюк, Л.В. Ємчук, Ю.В. Кириченко, Л.О. Красавчикової, О.О. Кулініч, О.І. Нагнічук, І.Л. Петрухіна, В.О. Серьогіна, О.В. Сосніної, О.В. Стогової та інших авторів.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, і до сьогодні залишаються законодавчі колізії щодо основних понять у сфері охорони особистого життя, що зумовлює актуальність розв'язання проблеми.

Метою статті є з'ясування на основі аналізу положень чинного законодавства та наукової літератури співвідношення права на недоторканність особистого, сімейного, приватного життя людини.

Виклад основного матеріалу. На розвиток норм Основного Закону України Цивільний кодекс України регламентує право на недоторканність особистого і сімейного життя як один із видів особистих немайнових прав, що належать кожній фізичній особі від народження або за законом довічно і є невідчужуваними [2, ст. 270]. Законодавець розмежовує поняття особистого та сімейного життя і в текстах законів України «Про захист персональних даних» [3, ст. 29], «Про інформацію» [4, ст. 2], «Про соціальні послуги» [5, ст. 1], Указу Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 [6, пп. 17, п. 4] та інших нормативно-правових актів. Натомість низка інших законодавчих джерел закріплює недоторканність лише особистого життя людини. Зокрема, така термінологія вживається в законах України «Про зайнятість населення» [7, ст. 11], «Про звернення громадян» [8, ст. 10], «Про оперативно-розшукову діяльність» [9, ст. 9], «Про розвідувальні органи України» [10, ст. 5], «Про Службу безпеки України» [11, ст. 5] тощо.

Як невід'ємне право людини право людини на недоторканність особистого і сімейного життя та обов'язок його забезпечення державою офіційно проголошено у міжнародних документах, серед яких – Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [12, ст. 12], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [13, ст. 17], Конвенція про права ди-

тини від 20 листопада 1989 р. [14, ч. 1 ст. 16] та інші.

У науковій літературі поняття особистого та сімейного життя людини здебільшого розрізняють. Як зазначає О. Сосніна, наявність самостійних носіїв права на таємницю, якими є людина та сім'я як сукупність осіб, об'єднаних кровно-родинними зв'язками, а також наявність окремих, самостійних сфер приватного життя особи (особистого й сімейного життя) дозволяє дійти висновку, що поділ таємниць приватного характеру (життя) на особисту та сімейну є цілком виправданим [15, с. 66].

На думку Л.В. Ємчук, поняття «особисте життя» характеризує сферу фізичного та духовного існування людини, підконтрольну їй самій і таку, що відносно вільна від зовнішнього керівного впливу, хоча і може потребувати нормативно-правового забезпечення. Вказаним поняттям охоплюється не тільки внутрішній світ конкретної людини, але і її взаємини з оточуючими, що не віднесені до сфери сімейного життя. Натомість сфера відносин зі стабільними, стійкими внутрішніми зв'язками між людьми, які пов'язані спільним побутом, наділені взаємними правами й обов'язками з метою спільної життєдіяльності, охоплюється поняттям «сімейне життя» [16, с. 9].

Водночас у науковій літературі трапляється думка щодо об'єднання термінів «особисте життя» та «сімейне життя» терміном «приватне життя». Так, О.О. Андрієвська вважає, що приватне життя – це духовна і фізична сфери життя людини, які дозволяють їй задовольнити свої специфічні інтереси (у самовираженні, самоідентифікації, усамітненні, неповторності, налагодженні сімейних стосунків тощо), що зумовлені індивідуальністю людини та автономністю її існування [17, с. 2]. О. Сосніна пропонує в диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України вживати термін «інформація про приватне життя особи, що складає таємницю її особистого чи сімейного життя» [15, с. 65, 67]. Схожу думку висловлює О.О. Кулінич, який під таємницею приватного життя розуміє охоронювані законом конфіденційні відомості, що становлять особисту та (або) сімейну таємницю особи, незаконне збирання або поширення яких заподіює шкоду правам і законним інтересам цієї особи і надає їй право на захист відповідно до чинного законодавства [18, с. 94]. А.В. Самодін право людини на недоторканність приватного життя визначає як законодавчо закріплену та формально визначену можливість людини самостійно визначати: обсяг задокументованих або в інший спосіб зафіксованих відомостей, які належать до її

сімейної, інтимної, духовної, ділової та соціальної сфер життя, а також коло об'єктів, які є носіями таких відомостей та можуть бути з них отримані; підстави, умови та межі доступу і використання сторонніми особами відомостей, які вона відносить до сфери свого особистого життя; випадки, які на її погляд обмежують зазначене право; форми відшкодування та розмір шкоди, яка на її погляд була завдана збиранням, зберіганням або поширенням у будь-який спосіб відомостей про особисте життя, якщо це вплинуло на характер соціальних зв'язків, спричинило моральну або матеріальну шкоду чи обмежило або може обмежити можливість реалізації інших суб'єктивних прав; форму і зміст реалізації своїх прав та законних інтересів у суспільних чи правових відносинах, які прямо або опосередковано пов'язані з недоторканністю особистого життя [19, с. 152-153].

Західний світ, до цінностей якого прагне сучасна Україна та який традиційно підтримує ідею гласності у сфері державного і суспільного життя, давно відстоює право на закритість саме приватного життя як особливої сфери, межі оприлюднення даних у якій регламентуються самою людиною. Ця ж сама тенденція поступово простежується і в національному законодавстві України. Зокрема, Кримінальний кодекс України вводить кримінально-правову заборону порушення недоторканності приватного життя, передбачаючи кримінальну відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення або зміну конфіденційної інформації про особу [20, ст. 182]. Невтручання саме у приватне життя, а не особисте, чи особисте і сімейне, проголошує однією із загальних засад кримінального провадження і Кримінальний процесуальний кодекс України [21, п. 8 ч. 1 ст. 7]. Про заборону втручання у приватне життя людини йдеться у законах України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [22, ст. 2], «Про психіатричну допомогу» [23, ст. 6], «Про телебачення і радіомовлення» [24, ст. 59], в Доктрині інформаційної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 [25, п. 3] тощо.

Проте у Загальній декларації прав людини встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя [12, ст. 12]. Поряд із цим у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. визначено право кожного на повагу до свого приватного і сімейного життя [26, ст. 8], що свідчить, скоріше, про ототожнення понять «особисте життя» та «приватне життя» і ви-

ділення терміна «сімейне життя» в окрему категорію.

Цей же шлях обрав і Конституційний Суд України, який у своєму Рішенні № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 р. за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України, даючи офіційне тлумачення частин першої, другої статті 32 Конституції України і визначаючи досліджуване благо як засадничу цінність, необхідну для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, називає його «правом на приватне та сімейне життя» [27, абз. 4 п. 3.1 мотивувальної частини Рішення].

Подібний підхід до того, що поняття «особисте життя» та «приватне життя» різняться лише за термінологією, а «сімейне життя» доцільно розглядати як окремий різновид поряд із приватним (особистим) життям, застосовується і в наукових джерелах [16, с. 8], [28], [29, с. 7]. Так, В.О. Серьогін вважає, що право на недоторканність сімейного життя, як і право на недоторканність житла та право на недоторканність кореспонденції, можна розглядати як дотичні до права на недоторканність приватного життя елементи, і як самостійні суміжні права [30, с. 95].

Водночас, як зазначає Л.В. Ємчук, хоча терміни «особисте життя» та «приватне життя» здебільшого використовуються як синоніми, можливе й розмежування позначених ними понять. Так, терміном «особисте життя» можна позначити, насамперед, інтимну сферу людських відносин без створення сім'ї як стійкого об'єднання кількох людей, а терміном «приватне життя» – як цю сферу, так і відносини, що пов'язані, зокрема, з виявом особистих смаків і вподобань, плануванням життєвого шляху тощо [16, с. 9].

Висновки. Право на недоторканність особистого життя людини має комплексний характер, адже отримує вираз у нормах різних галузей права. У зв'язку з цим наявне сьогодні розмаїття термінів і понять не сприяє чіткому тлумаченню правових норм, може призводити до звуження обсягу захисту прав людини у практичній площині та потребує розв'язання як на законодавчому, так і на конституційному рівні.

Вірогідно, що такий стан був викликаний тенденцією наближення законодавства України до стандартів Європи, що проявилось у появі нової термінології в законах та підзаконних нормативно-правових актах і залишення старої в Конституції, зміни до якої є процедурно складним процесом. Але, зважаючи на пріоритет положень саме Основного

Закону, термін «приватне життя», який вже отримав своє місце у вітчизняному законодавстві і дістав тлумачення у рішенні Конституційного суду, повинен знайти своє конституційне відображення.

Для уникнення розширеного викладення та неправомірного звуження змісту приватного життя його визначення доцільно закріпити в положеннях Цивільного кодексу України шляхом окреслення сукупності відносин, у межах яких людина визначає свою поведінку без втручання сторонніх осіб.

Зважаючи на послідовне впровадження в національну правову систему основних положень міжнародного права щодо захисту прав людини, логічним виглядає як конституційна, так і цивільно-правова регламентація охорони недоторканності саме приватного і сімейного життя особи. Подальша уніфікація змісту нормативно-правових актів з даної проблематики усуне підстави для неоднозначного тлумачення об'єктів правового захисту та сприятиме практичному посиленню охорони основоположних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
3. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481.
4. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
5. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 358.
6. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 69. Стор. 12. Ст. 2257.
7. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 24. Ст. 243.
8. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135/XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.
10. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 р. № 2331-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 19. Ст. 94.
11. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382.

12. Загальна декларація прав людини: від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Стор. 89. Ст. 3103.

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 26.09.2018).

14. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. С. 205.

15. Сосніна О. Поняття предмета злочину, передбаченого ст. 182 Кримінального кодексу України. Национальний юридический журнал: теория и практика. 2015. 5/2 (15). С. 64-68.

16. Ємчук Л.В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгород, 2015, 22 с.

17. Андрієвська О.О. Охорона та захист прав на приватне життя особи. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 1 (14). С. 1-6.

18. Кулініч О.О. Таємниця приватного життя як виду інформації з обмеженим доступом. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 31. С. 92-97.

19. Самодін А.В. Невтручання у приватне життя як засада кримінального провадження. Юридична наука. 2015. № 5. С. 148-155.

20. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

21. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

22. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р.

№ 2163-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403.

23. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 19. Ст. 143.

24. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. Ст. 43.

25. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. Офіційний вісник України. 2017. № 20. Стор. 8. Ст. 554.

26. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Стор. 270.

27. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-9/2012 за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 р. № 2-РП/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 9. Стор. 106. Ст. 332.

28. Грицюк М.А. Охорона особистого життя людини: цивільно-правові аспекти. DSpace at Ternopil National Economic University. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/handle/316497/1155>. (дата звернення: 26.09.2018).

29. Стогова О.В. Особисте життя людини: проблема визначення поняття. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2014. № 1(10). С. 6-10.

30. Серьогін В. Зміст і обсяг права на недоторканність приватного життя (прайвесі). Вісник Академії правових наук України. 2010. № 4. С. 88-97.

Стаття посвячена проблеме определения понятия и содержания права на неприкосновенность личной жизни. На основании изучения положений действующего законодательства и научных работ ученых, исследовавших сферу правового регулирования частноправовых отношений, анализируется соотношение понятий «частная жизнь», «личная жизнь» и «семейная жизнь». В результате вносятся предложения касательно конституционных и законодательных изменений, ведущих к урегулированию существующих противоречий.

Ключевые слова: личная жизнь, семейная жизнь, частная жизнь, неприкосновенность, тайна.

The article is devoted to the concept and content problem definition of the personal life inviolability right. On the basis of the current legislation provisions elaboration as well as the scientific works of scientists who have studied the private legal relations legal regulation scope, the relation between the concepts of "private life", "personal life" and "family life" has been analyzed. As a result, proposals regarding constitutional and legislative changes that lead to the resolution of existing contradictions have been made.

Key words: personal life, family life, private life, inviolability, secrecy.